

kell állni és feltenni a kérdést: okvetlenül ez a felaprózottságot valóban kiküszöbölhetetlené tevő hagyományosan realiztikus ábrázolás áll-e nyitva csupán Dér Zoltán előtt, vagy pedig más megoldás is, ami sikeres kiteljesedés esetén sokkal gyümölcsözőbb is lehetett volna. Sőt figyelembe véve, hogy a határállomáson fogva tartott Széki Nándor valójában erős narkotikus hatás alatt, valahol az örület *határán* emlékezik vissza holtpontra jutásának előzményeire, akár még az is felvethető, hogy reális-e valóban az, ami első pillantásra annak látszik, a valószerű drámai képeknek az a sorsa, aminek révén Széki múltjával megismerkedhettünk, mivel ebben a formában a visszapillantás valahogy Széki szubjektumától, tudatállapotától függetlennek látszik, jóllehet a morfium hatására létrejött eufória szinte önmagától kínálja egy víziósabb »belső szintér« megteremtését, ami, azonkívül, hogy lehetővé tette volna a felaprózottság elkerülését, a cselekmény sűnítését és a szereplők szabadabb, a külső valószínűsítő tényezőktől függetlenebb mozgatóját, az adott keretszituációt figyelembe véve, *valóságosabban* is hathatott volna. És ami ennél is lényegesebb, több lehetőséget biztosított volna ahhoz, amivel Dér Zoltán kissé adósunk maradt, Széki belső drámájának láttatásához éppúgy, mint az egyéni tragédián túlnövő mondanivaló elmélyültebb és boncolgatóbb kifejezéséhez is. Ez az utóbbi ugyanis megfelelő kohézióerő híján és a »külterjes« realizmus teherbetele folytán, minden írói leleményesség ellenére, kissé mégis szertehull és nem érvényesül annyira, hogy igazán szuggesztív legyen. Lényegében ezért tűnik úgy, hogy az *Ember a határon* mégsem lépte át mindenben azokat a határokat, amelyeknek áttörését a benne rejlő lehetőségek biztosították a szerző számára. Annak ellenére, hogy Dér Zoltán drámáiról lehetőségei mindenképpen ígéretesek.

VARGA ZOLTÁN

A MÁSODIK MONOGRÁFIA

IPACS JÓZSEF: *A topolyai művésztelep húsz esztendeje*.
Topolyai művésztelep, Bácsstopolya, 1973.

Most, hogy húsz év után újra végiglapozgatom a művésztelep kiállításainak katalógusait, s látva, hogy esztendőről esztendőre egyre terjedelmesebbek, felbuzdító és újra olvasásra serkentő az a temérdek értékes adat és anyag, amely egy-egy gondosan megírt előszóban, vagy akár a füzet, illetve kötet végén közölt jegyzetekben található. Képzőművészeti életünk legapróbb részletei kiolvashatók belőlük: felmerült erjesztő gondolatok, tervek, nevezetes tanulmányok Európában, a világban, életrajzok, bibliográfiák a régi katalógusokban. Ennyi idő után (a hivatásosokon kívül) ki lapozza fel őket? A művésztelepi könyvtárakon kívül hol találhatóak még? Pedig mindenik egy darab,

vagy akár csupán töredék, röpke vallomás, jegyzet: egy kis darab szellemtörténetünk induló nagy korszakának életéből.

Már rég nem vitás a tény: nemcsak a kulturális központok teremthetnek olyan nagy ígérető műhelyeket, amelyeknek híre pár évtized alatt kinő a »provinciából« és nem várt íveléssel átlépi az országhatárokat. Am a jelen pillanatban nem is annyira arról akarunk szólni, hogy a mi szűkebb hazánknak — Vajdaságnak — mi a híre a világban, inkább arról, hogy mit alkotott, mit teremtett elsősorban a mi életünk nagyobb léptű fejlődése számára. Ennek a szándéknak a nyomán mindjárt fölmerül a kérdés:

»Mi az, ami Bács-topolyát társadalmi, gazdasági fejlődésével párhuzamosan a képzőművészet terén szinte önmaga fölé emelte, és kisugárzó erejűvé érlelte az elmúlt húsz esztendő alatt?»

Erre a lényegét élesen megvilágító kérdésre a szemlélő, a művészbarát csak mint befogadó kívülről adhatja feleletet, s ha ez hiteles is, de másodlagos. Közelebb szeretnénk lépni a »tűzhelyhez«, és azokhoz, akik a »tűzet« rakták. Ezért elsősorban a leghitelesebb forrásból, vagy abba belemélyedve keressük ki a tömény választ. Dévics Imre, a topolyai művésztelep egyik megalapítója 1962-ben *A bács-topolyai művésztelep* címmel monográfiát írt. Annyira őszinte, lírai szövéssé és annyira mely vibrációkkal teli, amilyen az ő lelkialkata volt:

»Ez a róna, melyet annyiszor énekeltek meg hamisan, ez a róna, a mi rónánk, amelyet jobban ismernek a képkeretező műhelyek kirakataiba függesztett giccsekről, mint legnagyobb „költőjének”, Milan Kojnovićnak erőteljes expresszionista vázsnairól; ez a békés és mindig egyforma róna az augusztusi éjszákak csillagparádéjával féktelenül lángra lobbantja a képzeletet...

Valahol, ennek a csillagos tájnak emberek által kijelölt kozmikus látókörén edződik az intim látomás és a művész képzelete. (...)

Valahol itt, a csönd és a nyugtalanság határán, már évek óta összejönnek a festők, szobrászok — a képzőművészek. (...)

A társadalom, a művész és általában a művészet közötti viszony témáját taglalva, már régen arra a következtetésre jutottunk, hogy ezt a kérdést a művek megvásárlása csak részben veti fel és oldja meg, kizárólag a társadalomnak az alkotói iránti kötelezettsége szempontjából. (...)

A mecénátus materializálódott egyenértéke — a felvásárolt művészi tárgy — megint csak a mi körülményeink között — általában nem kerül forgalomba, hanem félig bebalzsamozva totemmá válik egy irodában. (...)

Ellentétben az ilyen helyzettel, a mi demokratizált közéletünk — az állandó gyülekezés élete — gondolkodásra készítet: hogyan lehetne a polgároknak a kompetenztársaság ér-

zését leghatásosabban elérni az ún. angazsált képzőművészet révén. (...)

A szintézis, és mindaz, ami a társadalmi mecénátus, szóval a társadalmi művészetre gyakorolt szervezett befolyása idején ehhez a fogalomhoz fűződik, alapjában véve különbözik minden hasonló vállalkozástól tekintet nélkül arra, hogy maga a szó különböző képzet-társításokat idéz elő. Ha a mechanikus analógia mint módszer már eléggé kompromittálódott — ez pedig már régen megtörtént —, akkor könnyen rájöhettünk arra, hogy a szintézisnek ezt a kísérletét nem ösztönözte egy ellenőrizetlen vidéki amatőrizmus törekvése, hanem hogy az a képzőművészet kreatíve felfogott funkcionálisnak eredménye. Csak a képzőművészet és műépítészet így megvalósított szintézise teszi lehetővé (hangsúlyozom: csak a mi körülményeink között, itt, teljesen sajátosságosan és nem formulaként), hogy egy művészi alkotás szervesen bekapcsolódjon a polgárok mindennapi életébe, mert számukra ez elsősorban „fizikailag” hozzáférhető. A műalkotás így válik (legalábbis formálisan) mindazoknak közös kincsévé, akik — közvetve vagy közvetlenül — megteremtették keletkezésének anyagi feltételét.

A művésztelepnek már az első tízéves szakasza olyan életjeleket mutatott fel, amelyek lenyűgöző erővel kitágították a képzőművészet hatóterületét. Igaz, ezek az elgondolások eleinte csupán tervekben éltek (lépésről lépésre valóra váltott tervekben), de a táborozások résztvevői egyre fokozottabb érdeklődéssel fordultak az architektúra felé, a grafikai ipar (a nyomdászat), az innenarchitektúra művesei, s általában a műalkotási termékek fogyasztói felé. Ez a lépés már a klasszikus műhelytől való teljes elszakadás szándékát hordozta magában, azzal, hogy *kitárni a kapukat!* De nem maradt sokáig pusztá szándék, nemes elhatározás. Mindezek eredőiből olyan több dimenziójú cselekvésnyaláb születet, amelyet — a kifejezés az élmény befogadójának mint íróknak olykor megengedhető — fénycsóvának is nevezhetünk.

Olyan érzés jár át most, amikor Dévics Imre monográfiáját lapozgatom és kegyelettel zászlót hajtok

egy nagyszerű, sokoldalúan felkészült és rendkívüli vállalkozásokra alkalmas ember emléke előtt, hogy ha a fentebb idézett mondatokat nem hozom vissza tíz év után: néki is, munkatársainak is, a művésztelep alkotóinak is (mondjuk mint útitárs, aki jegyzeti a történéseket) örökre adósa maradok.

Épp ez teszi még jelentősebbé a II. monográfia megjelenését Ipacs József és kitűnő munkatársai keze nyomán. És figyelmeztetőnek is jó lenne számunkra ez a vaskos kötet, hogy az ünnepi találkozón ne csak átlapozzuk, és — amint ez már szokás — csak »beleolvassunk«, hanem teljes odaadással belemélyedjünk ebbe a munkába, mélyre ásunk benne (hisz temérdek szélesebb körű ismertetésre váró anyag van itt!), és így felszínre hozzuk mindazt, amit a monográfia írója és munkatársai annyi áldozat árán belevittek, hogy ennek a jelentős két évtizednek oly emléket állítsanak, amely a néha nehezen megközelíthető galériák, múcsarnokok falán függő alkotásokat is elének hozza.

A bácstopolyai művésztelep második monográfiája már két évtized alapján ad értékelést. A termést az alkotó munka mellett minden esztendőben heteken és hónapokon át szimpozionok kísérték, elemzések, viták, értékelések, eszmecsere: mit értek el, mit kellene tovább fejleszteni.

Erdemes ezzel foglalkozni, és külön áttanulmányozni azt a szakaszt, amelyben Ipacs József a vállalkozás lényegét, emberöltőre előremutató programját jelöli meg ma, amikor Jugoszláviában már nem négy vagy hat, hanem több mint hatvan művésztelep tevékenykedik.

»A telepek tárgyi anyagai (...) elvezetnek a következtetések, megállapítások és értékelések egész sorához, s ezek telepünkre is érvényesek. Ha összegezzük őket, elmondhatjuk, hogy a telepek mégis sok újat hoztak:

1. Új minőséget a társadalom—művészet—társadalom viszonyban.
2. A művészetek demokratizálását.
3. Felszámolták a határokat a metropolis és a provincia között.

(Eközben megszüntették a nagy központok képzőművészeti monopóliumát.)

4. Új lehetőségeket nyitottak meg a vidék számára, dialektikus módon egyazon időben semmissévé meg a vidékiességet is.

5. Képtárak és alkotó központok létesültek még ott is, ahol megelőzőleg csak képzőművészeti parlagon létezett. (Így adataink alapján 67 telepet tartunk nyilván, csaknem ugyanannyi képzőművészeti gyűjteménnyel és képtárral Jugoszláviában.)

6. Az új festő- és szobrász-nemzedékek egész sora nőtt fel a telepek anyatején — eredetiséget és friss áramlatokat, új ízeket hozva az egyetemes jugoszláv képzőművészeti életbe. Fejlesztve a nemzetek és nemzetiségek közötti együttműködést, állandó impulzusokat adtak a nemzetiségi kultúra ütemesebb fejlődésének és felzárkózásának Jugoszlávia nemzeti kultúrszintjére, valós jelképeivé válva ezáltal is a testvériség-egység szellemének.

7. Megadták mintáját az új öni-gazgatói viszonyok építésének a művészi alkotómunka területén.

8. Felkínálták a szervezett elkötelezettség formáit a nagy építészeti-képzőművészeti vállalkozáshoz, a szintézishez. (Egyes adataink szerint Szerbia Szocialista Köztársaság területén ma már évente közel 40 millió új dinárt fordítanak a szintézis megvalósítására.) Vajdaságban csaknem 2000 felületet képeztek ki az úgynevezett kisszintézis alapján.

Ha az itt elmondott nagy vállalkozások kapcsán arra gondolunk, hogy Jugoszlávia társadalmi struktúrája, történelmi szerepe, természeti gazdagsága, szépsége, változatosága, az ember sokoldalú fejlődése milyen tápot nyújt a képzőművészeknek, az iparművészeknek — bármely ágazatban, műfajban is alkossanak —, akkor ennek a katalógusba kötött monográfiának jelentősége egyszerre megsokszorozódik s mondandójának szinte imperatívusa az, hogy a két monográfiát — és az említett kisebb katalógusok jegyzeteit, kis lexikonait, bibliográfiáit — külön kötetben adják ki mint egy olyan könyvet, amely művészettörténetileg egy korszak nyitányát örökíti meg.

LÉVAY ENDRE